

Nominativní prepozice v češtině

Miloslav Vondráček

Ústav pro jazyk český AV ČR

vondracek@ujc.cas.cz

Prepositions with nominative in Czech

The paper deals with the part of speech of some words that precede the Czech nominative. It verifies their preliminary function (if they are rated as prepositions) or considers another classification.

Key words: preposition, nominative

Klíčová slova: předložka, nominativ

0 Úvod

V bohemistické literatuře se obvykle připomíná, že čeština nemá vlastní primární předložky signalizující 1. pád.¹ Pokud se připouští možnost uvést nominativ předložkou, jsou zmiňovány některé výrazy přejaté – obvykle *kontra* a *versus*.^{2,3} Systémová nepřítomnost předložek pro 1. pád by byla pochopitelná – nominativ je pád výjimečný: nerelační, syntakticky nezávislý, stojící nejvýše v pádové hierarchii.

Nejméně jedna z funkčních specifikací – nominativ jmenovací – má však v češtině silné postavení (což můžeme spojovat s významem vojenského diskursu v naší historii nejméně od doby vícejazyčného Rakouska-Uherska). Jeho výhodou je nezastření základní podoby jména (chybnou) flexí.⁴ Systémově lze předpokládat prostředky, jejichž funkcí je avizovat (opodstatnit) tento ne vazebný pád mimo zmíněnou přívlastkovou (přístavkovou) strukturu, kde valence implikuje pád jiný. Další otázkou je, zda takové prostředky mohou/musí mít povahu prepozicionální.

Cíl mého příspěvku je ovšem širší: ptám se, jaké role tzv. synsémantika před nominativem v českých textech plní. Rolí zde myslím široce pojatou morfosyntaktickou funkci korelující s reliktní lexikální sémantikou a promítající se do slovnědruhovové platnosti.

¹ MČ2 v části věnované předložkám primárním nominativ bez komentáře mívá (s. 199). V souvislosti s předložkami sekundárními konstatuje spojitelnost výrazů *à la*, *kontra*, *versus*, *via* aj. s nominativem (s. 208).

² Z. Rusínová v PMČ užívá obezřetné formulace: „S nominativem se z českých předložek nepojí žádná, z cizích, které se užívají v češtině jako prepozice (ač jde od původu o adverbia), to jsou např.: *versus*, *kontra*, *à la* atd.“ (s. 342, 551).

³ M. Waclawičová v MSC uvádí frekvenčně řazený seznam předložek pojících se s nominativem: *de*, *ad*, *versus*, *contra* (*kontra*), *via*; k nim uvádí dodatky „s významem“: „od, z / k / proti / cestou, přes“ (s. 283).

⁴ TRÁVNÍČEK, František: Tak zvaný nominativ jmenovací. *Naše řeč*. 1961, 44, č. 7-8, s. 207.

1 Kritéria vymezení předložek jako slovního druhu

Úlohou předložek je podílet se na specifikaci syntaktické platnosti substantiv (méně často i příslovci) určením jejich vztahu ke slovesu nebo jinému jménu. Povahu gramatickosémantických vazeb vyjadřují svou syntaktickou funkcí spoluurčovatele větněčlenské platnosti jména a morfosyntaktickou funkcí spoluurčovatele jeho pádu.⁵

Ačkoli jsou tradičně souhrnně označovány jako sysémantický slovní druh, sekundární předložky si oslabenou lexikální sémantiku uchovávají a jejím prostřednictvím se dále podílejí na specifikaci vazby.

Z formálněmorfologického hlediska jsou předložky neohebný slovní druh, přičemž neohebnost je u některých předložek sekundárních rysem získaným. Ztráta paradigmatu je znakem slovnědruhové transpozice. Nově ustavované sekundární přeložky (včetně víceslovných) lze obvykle zaměnit již systemizovanými jednoslovnými sekundárními předložkami či předložkami primárními (*s ohledem na* ↔ *kvůli* ↔ *pro*).⁶

Na základě morfosyntaktické role předložek jako spoluurčovatelů pádu je lze klasifikovat právě podle pádové pozice, kterou implikují (a kterou spolu s koncovkou jména vyjadřují) – s přihlédnutím k jejich polyfunkčnosti (a polysémii).

Je k diskusi, zda může být předložkou implikován a spoluvyjadřován i nominativ, a pokud ano, zda ve všech syntaktických rolích. Pokud konstatujeme, že už z teoretických důvodů je taková představa sporná a že před subjektem se ani v praxi předložky nikdy nenacházejí, znovu se vrací problém formulovaný v úvodu: jaké role výrazy typu *kontra* v českých textech plní.

2 Výrazy předcházející nominativním formám

Při podrobnějším zkoumání korpusového materiálu zjistíme, že výrazy typu *kontra* nejsou zdaleka jediné, které se do pozice před českými nominativními tvary dostávají.

2.1 Prenominativní výrazy přejaté nebo citátové jinojazyčné

Nebudu se zabývat cizojazyčnými výrazy *a, à, bin, da, de, della, di, du, ex, ibn, of, on, per, post, van, von* aj., které v češtině předložkami nejsou. Závazně v ní neimplikují žádný

⁵ Volně podle: ŠTÍCHA, František a kol. *Akademická gramatika spisovné češtiny*. Vyd. 1. Praha: Academia, 2013, s. 507.

⁶ Test záměnou primární (sekundární jednoslovnou) předložkou považuji za přijatelný způsob ověření předložkové platnosti víceslovného výrazu, u nějž souběžně sledujeme oslabení sémantiky dílčích komponentů.

z pádů, především se ale pojí výhradně s neskládanými výrazy cizojazyčnými – skloňují se jen některá antroponyma. V českých textech tyto komponenty hodnotím jako nedílnou součást morfologicky neadaptovaného citátového frazému (*post scriptum*) nebo jako pevnou formálně samostatnou součást vlastního jména (*de Gaulle*):⁷

- (1) *Závěr koncertu patřil třem skladbám a capella.*
- (2) *Da Vinci nepředpokládal, že by jeho vynález měl sloužit pro přepravu lidí.*
- (3) *Bože, jak jsou všichni ti disidenti neupravení a de mode oblečení (ty nemožné vytahané svetry).*
- (4) *Advokáta ex officio může soud přidělit obviněnému, který je ve vazbě nebo ve výkonu trestu.*
- (5) *Pithartova metoda per partes byla asi pomalá, ale směřovala k jistému reformnímu cíli.*
- (6) *Když o dva roky později vystoupila poprvé Osma, byl na její tvorbě vliv Munchův – ale i van Goghův – zcela zřejmý.*
- (7) *Tehdy přinesl von Goetzen shora snímky a ukázal jim nový zámek.*

Pokud setrváme v úvaze o předložkové funkci výrazů typu *kontra*, *versus*, částečně srovnatelné jsou *ad*, *à la* / *a la*, *anti*, *in*, *via*, z nichž analytický výraz *à la* (zahrnující původní člen) bývá v literatuře jako nominativní předložka uváděn.⁸

- (8) *Ad rozhovor s brankářem Sigmy Petrem Drobiszem.*
- (9) *Tmavé zelené šaty s černými linkami a la pavoučí síť.*
- (10) *Víte, nechystáme nějaké představení „anti Vodňanský – Skoumal“.*
- (11) *Ty se už jistě těšíš, že bude uhlasováno contra hrad.*
- (12) *Pořizování videozáznamu jako metoda sběru dat (in Šváříček, Šedřová, 2007, str. 192–201).*
- (13) *Viz Horatius, F. Q.: Satirae. In: Vavřín a réva, Praha 1972, překl. R. Mertlík.*
- (14) *Třeba junioři versus kmeti, Slované kontra Hispánci, energie proti finese.*
- (15) *Kdyby někdo chtěl, mohu poskytnout celý scénář duelu máma vs. táta v tištěné verzi.*
- (16) *Podstatu sporu Šalda versus Peroutka nelze postihnout v pojmech literatura kontra politika nebo idealismus kontra pragmatismus.*
- (17) *Pomocí této utility bude možné realizovat sdílení fotografií mezi tablety a smartphony via televizor.*
- (18) *Mohl letět via Florida, Kanada, Evropa nebo via Port Natal, Dakar, Evropa.*

Pádová implikace některých zmíněných výrazů je v původním jazyce odlišná, část z nich je navíc ve zdrojovém jazyce jinak slovnědruhově hodnocena. Zejména ve spojení s cizojazyčnými výrazy (typicky ve frazémech) je zřejmé, že v půdním jazyce nemá následující substantivní výraz nominativní formu:

- (19) *Rozhodování v rámci soukromé správy nesmí být contra legem, tj. v rozporu se zákonem.)*
- (20) *Tak spirála a kruh si v mém zaměstnání odpovídají a progressus ad futurum splývá s regressem ad originem a já všechno hmatově prožívám a jsa proti svý vůli vzdělanej jsem nešťastně šťastnej a progressus ad*

⁷ Všechny doklady citované v tomto článku mají původ v korpusu syn_v7.

⁸ MČ 2 uvádí mezi sekundárními předložkami spojitelnými s nominativem *à la*, *kontra*, *versus*, *via* (MČ2, 1986, s. 208). PMČ formuluje informaci tak, že v češtině se jako nominativní prepozice užívají výrazy *versus*, *kontra*, *à la atd.* (PMČ, 1995, s. 342).

originem si odpovídá s *regressem ad futurum* a tímhle se při práci i doma bavím tak jako jinej občan čte Večerník.

(21) Aby se vydal v nebezpečí, že ostrouhá mrkvičku, až účinek pomine a závaznost, jakmile jen bude dopřána chvilka vám a podobným, abyste našli klíčku a přesvědčili dívku, že takové neprozřetelné a vynucené slovo nezavazuje, že jde o slib a závazek *contra bonos mores*?

Přípustnost či oprávnění nominativní formy substantiva po výrazu *in*, užívaném v českých textech odborného stylu v citacích, posiluje interpunkce – dvojtečka, dříve předepisovaná citační normou. I ve starších textech ovšem nalézáme doklady užití této (někdejší) předložky s nominativem (jmenovacím)⁹ bez jakéhokoli interpunkčního předělu:

(22) *Život Adamův - patrně apokryf Život Adama a Evy, přeložený ve středověku do češtiny a pak častěji opísovaný (nově otištěn in Průza českého středověku, Praha 1983, str. 295n.).*

Výskyt českých nominativních tvarů po přejatých textových operátorech a obdobných výrazech citátových lze vysvětlit tím, že jejich pádová vazba není v češtině systémově zakotvena a nominativ může být neutrální, indiferentní: uplatněn je ve své nominační, nevazebné roli (jako nominativ absolutní, resp. typ nominativu obsahového),¹⁰ tedy jako nominativní forma, která nevyjadřuje základní morfosémantickou sémantiku kategorie nominativu – neplní primární syntaktickou funkci nominativních tvarů. Nenalezl jsem jediný doklad, že by zmiňované přejaté výrazy uvozovaly subjekt. Frekventovaný je naopak uvozený nominativ nevazebný (eliptický jmenovací): *In: [dilo] Vavřín a réva.*

Přidruženým důvodem užití nominativní formy po hypotetických přejatých předložkách může být nápodoba obdobných struktur z neflektivních jazyků (*Kramerová versus Kramer ← Kramer vs. Kramer*, film USA).

Z dokladů je zřejmé, že v českých textech není tendence pojit přejaté výrazy s pády, které by odpovídaly českým ekvivalentům. Přesto se zdá, že právě slovnědruhovú platnost těchto ekvivalentů je hlavním důvodem, proč se některé z nich tradičně řadí k předložkám: *literatura kontra politika = literatura proti politice* (nikoli však *literatura kontra *politice*, *literatura proti *politika*; *Šalda versus Peroutka = Šalda proti Peroutkovi* (nikoli však *Šalda versus *Peroutkovi* apod.). Analogicky lze uvést, že *představení anti Vodňanský = představení proti Vodňanskému* (nikoli však *představení anti *Vodňanskému*).

⁹ Termín nominativ jmenovací, jak zřejmo už v úvodu, zde užívám celkově volněji, v duchu Trávníčkovy poznámky, že primárně má každý nominativ „proti ostatním pádům úkon více nebo méně jmenovací“, že „nevazebný nominativ se ujímá beze vši pochyby pro svou praktičnost a také zřetelnost“ a v duchu jeho příkladů, jež považuje za výsledky elize: *Říkali mu Jan.*

¹⁰ Termíny užívané J. Ružičkou a F. Mikem - *Morfológia slovenského jazyka*. Bratislava: Vydav. SAV, 1966. s. 153–158.

Co je však důležitější: relace typu *Šalda versus Peroutka / literatura kontra politika* a *Šalda proti Peroutkovi : literatura proti politice* jsou sémanticky výrazně odlišné. První dvě spojení jsou v synchronní češtině povahy koordinační, pořadí substantiv nemá vypovídací hodnotu, nevyjadřuje role typu agens : patiens. Relace mohou vyjadřovat i jen prosté srovnání typu *Šalda a Peroutka* – mají tedy výrazně blíže ke strukturám spojkovým. Proti tomu vazby s českým ekvivalentem (a reálnou předložkou) jsou reziduem větné konstrukce *Šalda/literatura útočí/stojí/brojí proti Peroutkovi/politice* – sémantické role jsou zřejmé, směřování konfliktu je jednoznačné. Struktura *Šalda versus Peroutka* se jako (systemizovaná) elipsa nechová – doplnění slovesa není při zachování pádových poměrů možné, valence slovesa implikuje závaznou dativní pozici.

Situace však není tak jednoznačná: výrazy *kontra, versus* se užívají i při beletrizovaném popisu právních kauz, kde je role žalujícího a žalovaného jednoznačná – což by nakonec mohlo k předložkové konstrukci (byť s nominativem) ukazovat. V oficiální soudní komunikaci jsou relátory nahrazeny interpunkcí, spojení mají asyndetický ráz – ovšem opět spíše spojkové, a to koordinační povahy (snad s reciproční sémantikou – ‚X se soudí s Y a Y s X‘).

I v dalších diskurzech a konkrétních případech není situace zcela přehledná. Ve sportovním prostředí se lze setkat s pořadím účastníků vztahu daným genezí turnajů či důležitostmi protagonistů, ale i prostými důvody prozodickými (*Sparta : Slavia*).

V konstrukcích typu *představení anti Vodňanský* je použitelný též český ekvivalent jako v konstrukcích s *kontra, versus*, avšak spojení s přejatým relátorem nelze interpretovat jako koordinační – vzhledem k významům jmen; jde o determinační (přívlastkové) předložkové syntagma. Také další doklady nepředponového (nebo neadverbiálního) užití výrazu *anti* vykazují znaky předložky (23, 24); může ovšem jít jen o mechanické řešení pisatele, v lepším případě o snahu nenarušit integritu následujícího výrazu, nebo respektovat jednu z původních platností výrazu (25).

(23) *Láska na poslední pohled pracuje s tématem anti happyend.*

(24) *Ten se nedá budovat anti bios – proti životu – antibiotiky.*

(25) *Do budoucna by tak i oni získali od radnice příspěvek například na takzvané anti graffiti nátěry.*

Jako spojka (srovnávací) se může jevit i výraz *à la / a la*, hodnocený SSČ jako

předložka nominativní s významy ‚na způsob‘, ‚jako‘ (sic).

Pokud budeme za jeden z testů slovnědruhové platnosti přejatých operátorů považovat jejich české ekvivalenty, zejména ale samu povahu spojení (zda je to přijatelný argument, uvedu dále), měl by i výraz *à la* dvojí slovnědruhovou platnost. Druhý typ vazby lze interpretovat jako elipsu (a uvažovat o spojkové funkci): *vejce, jak(o) byla připravována za Henriho IV.; primitivní populismus, jako užívá ODS.*

Srov.: *treska a la losos = jako* (konj.), ale *i = na způsob* (prep.). Vedle toho *vejce a la Henri IV., primitivní populismus a la ODS = podle, v duchu, na způsob* (prep.) – u předložek s důsledky pro pádovou vazbu.

Určovat slovnědruhovou platnost přejímaného/přejatého výrazu podle doslovného překladu není ani teoreticky dost dobře možné; přejímka může získávat začleňováním do systému cílového jazyka nové hodnoty. Jinak je tomu při posouzení lexikálních či jiných prostředků v překladech užívaných, tj. funkčních ekvivalentů.

Jako předložka se může jevit výraz *ad*. Ten je v českých textech obvykle vázán v citátových frazémeh typu *ad acta, ad absurdum, ad infinitum, ad radicem, ad fontes* ap., mimo ně je však užíván k vnitrotextovému odkazování:

(26) *Ad* téma důstojnost: potřebuje ji tolik lidí?

(27) *ad a)* Poplatek ze psů platí každá fyzická i právnická osoba, která je vlastníkem psa. [...] *ad b)* Poplatek za lázeňský nebo rekreační pobyt platí fyzické osoby, které [...]

(28) *ad 1)* TP dítě je zařazeno do běžné třídy bez problémů. [...] *ad 2)* TP žáci, kteří se sami pohybují. [...]

(29) *Ad 6.2.4* Rozdily v odpovědích na tyto otázky není možné vysvětlit samotným faktem příslušnosti k jednomu nebo ke druhému pohlaví.

Pokud jsou české necitátové výrazy po odkazovacím *ad* sklonné, mají nominativní formu (což se týká i mluvené realizace znaků psaných v jiných grafických soustavách – *ad jedna, ad paragraf* ap.). Výraz *ad* může být oprávněně vnímán jako předložka nejen vzhledem k původnímu významu, ale také na pozadí českého ekvivalentu – předložky *k* (*k tématu, k prvnímu*). Argumentaci českými sémantickými ekvivalenty jsem ovšem jako prvořadé kritérium zpochybnil. Je zřejmé, že výraz slouží především jako textový orientátor. S touto funkcí se setkáme především u českých prenominativních výrazů, jež lze – patrně nejvýstižněji – hodnotit jako částice strukturující text.¹¹ Právě tak lze hodnotit i výraz *ad* s odkazovací platností.

¹¹ Za tento podnět vděčím Mgr. Haně Prokšové, pracovníci Ústavu pro jazyk český AV, v. v. i. Písemně je formulován v její práci, jež byla podkladem ke zkoušce v rámci doktorského studia na FF UK Praha a reagovala na mou přednášku o prepozicích.

Výraz *via* je v českých textech zřejmě jeden z mála, který nenabývá spojkových nebo částicových funkcí. Lze jej v některých užitích považovat za prepozicionální – pokud myšlenku předložkového nominativu přijmeme.

(30) *V absolutní lyrice se tak děje osvobozením slova od povinnosti značit, odkazovat, čili dělit se o sebe s čímkoli mimo sebe, u Koláře pak jeho bezešvým spojením s faktem jedinečné situace, v níž jsou – via řeč – jednotlivé postavy zastíženy.*

(31) *A zatímco důvěřivé novináře krmil virtuálními představami o sobě jako o „dědkovi s klestím“, rozjeli Zemanovi emisaři masivní kampaň za jeho návrat do vrcholné politiky via Hrad.*

(32) *Do hodné, hloupé, egocentrické onuce v rukou vlastní pohlavní sebelásky (prováděné via tenhle „chlap“ nebo jiný „chlap“).*

(33) *Model je to stejný, jaký se použil u celosvětové sítě mobilních telefonů via satelit (Globalstar), která má být zákazníkům k dispozici už napřesrok.*

2.2 Prenominativní výrazy české

Nominativ substantiva je více či méně frekventovaný také po některých českých výrazech vzniklých ustrnutím slovesných tvarů a po zkratkách z nich vytvořených (*viz, srovnej/srovn./srov./srv.*).

Původní imperativní singulárová forma slovesa *vidět*, tj. *viz*, by měla mít vazbu akuzativní (*Za posledních deset let se v ČR podařilo výrazně snížit množství emisí a odpadů vznikajících při energetických procesech - viz tabulku a graf.*), avšak nejen SSČ¹² kodifikuje jako druhou možnost vazbu nominativní. Převaha akuzativní vazby nad nominativní v poměru 2 : 1, naznačovaná tagováním korpusu SYN, by mohla původní platnost výrazu potvrzovat, avšak vzhledem k rozsáhlé tvarové nerozlišenosti tvarů Nsg/Asg mnoha substantiv (*viz slovník, viz odstínění, viz foto*) lze reálně počítat s poměrem vyváženějším – a se ztrátou povědomí o slovesném charakteru výrazu, tedy i s jeho postupnou slovnědruhovou transpozicí. Je opět otázkou kritérií, jak bude tato změna hodnocena – znovu se jedná mj. o přijatelnost preponovaného nominativu.

Pokud zjišťujeme, že akuzativní vazba slovesa *vidět* v imperativu singuláru není považována za nutnou, resp. je-li synchronně akuzativní vazba vnímána i jako defektní, je třeba uvažovat o slovnědruhové transpozici – včetně prepozicionalizace, tj. o změně v předložku, nebo méně sporně o partikularizaci, přechodu k částicím (strukturujícím text). Příznačná je pozice výrazu v marginální, dodatkové složce textu.

¹² Příruční slovník jazyka českého a Kartotéka lexikálního archivu uvádějí výraz *viz* a jemu podobné mj. s významem upozorňujícím (srovnávaným s *hle*) a s významem odkazujícím, a to na příkladech již z konce 18. století. V druhé funkci se výraz *buď* pojí s akuzativem, nebo není pád zřejmý. Slovnědruhové hodnocení není uvedeno (pouze u jednoho dokladu v první platnosti je poznámka, že jde o interjekci). Dostupné z: ujc.cas.cz

(34) *Překladem ve světě vysoce hodnoceného románu **Viz láska** izraelského autora Davida Grossmana dnes oficiálně vstupuje na místní knižní scénu Literární klub.*

(35) *Další souvislosti intenzivně hledá evropský projekt LUPA (více **viz grafika**).*

(36) *Dal k ledu všechny problémy kolem své osoby a před deseti dny vyrazil na soukromou dovolenou do Jihoafrické republiky (**viz mapka**).*

(37) *Důležitým typem jsou rozetová okna (**viz rozeta**) a pásy listů.*

Původ formy *viz* není řadě pisatelů zřejmý; zaznamenána je výslovnost [vajz], i v textech jinak korektních se lze setkat s tímto výrazem psaným jako zkratka – s tečkou:

(38) *Jenže: pokud celek z Podkrkonoší na opočenském zimním stadionu zítra po šedesáti minutách zvítězí, bodově se na Opočno dotáhne a výhoda lepší bilance ze vzájemných zápasů přejde na stranu Trutnovských (**viz. tabulka**).*

(39) *K celkovému součtu družstev přispěla řada dalších pěkných umístění, boduje se prvních deset závodníků, ale následující přehled ústeckých výkonů (**viz. vpravo**) je redukován do čtvrtého místa.*

Tuto praxi podporuje výskyt výrazu *viz* ve zkratkových shlucích, v nichž navíc není pád následujícího substantiva vyjádřen koncovkou (**viz. str. 89; viz. obr. 8**).

Hodnotit výraz *viz* jako předložku by ovšem znovu znamenalo, že následující nominativ může být přinejmenším předložkou implikován a spoluvyjadřován, což zpochybňuji. Jinak – a věrohodněji – lze na výraz *viz* pohlížet jako na **částici strukturující text** (obdobně jako na přejaté *ad*) a nominativ opět považovat za neutrální formu ničím nevyžadovanou, popř. upřednostněnou pro výhody nominativu jmenovacím.

Podobně singulárová forma imperativu slovesa *srovnat* (*srovnej, srov., srv.*) postupně ztrácí původní akuzativní a instrumentálovou vazbu, následována bývá nominativem,¹³ převážně eliptickým jmenovacím. Tato tendence je opět podporována uzuálním užitím zkratky (a s ním souvisejícím ústupem pádové rekce).

(40) *Sémém (s dvěma a více sémy) je organizován hierarchicky (**srov. i Blanár 1984**).*

(41) **Srov.** též J. V. **Novák**: *Labyrint světa a ráj srdce J. A. Komenského a jeho vzory.*

(42) *K průběhu demonstrace a zajištění organizátorů **srovn.** Protifašistická **demonstrace** v Plzni, in: Informace o Chartě 77 č. 10, roč. 12 (1989), str. 16, viz též Zadržení aktivisté, tamtéž, str. 17.*

Nominativ se nezdá objevuje i po nezkrácené formě původního imperativu *srovnej*, mj. po nejazykových textových předělech. Ztrátu platnosti slovesa signalizuje kromě porušení

¹³ Frekvenční poměry jsou vzhledem k pádové nezřetelnosti následujících jmen těžko hodnotitelné, avšak celkově akuzativ s instrumentálem zhruba 1,5x převažují nad nominativem.

původní pádové vazby také omezení či ztráta dalších gramatických kategorií – zejm. čísla (tento tvar již není chápán jako projev tykání, v dnešním odborném stylu snad nepřijatelného):

(43) *To, že malé dítě dostává místo pozornosti a náklonnosti jídlo, může být příčinou pozdějšího chybného chování a poruch při jídle (srovnej - bulimie, - závislost, - vnitřní váha).*

(44) *Srovnej Klímová, R.: Příklad - srážky ze mzdy, Mzdová účetní č. 5/2009.*

(45) *Srovnej stlačování, rozpouštědlo, látka (obyčejně kapalina), která je základem roztoku, označuje se také jako solvent.*

(46) *Podle příslušnosti škůdce do skupin pak volíme metody hubení, které jsou v řadě ohledů velmi odlišné - srovnej škůdci (A) v potravinách a [...] škůdci (B) s vývojem mimo potraviny.*

V případě výrazu *srovnej* je úvaha o předložkové platnosti obtížnější vzhledem ke zjevnosti slovesné formy; právě tak uzuální zkratka *srov.* by byla v systému předložek jediná tohoto původu (snad kromě chybně psaného *viz.*). Přesto je zřejmé, že u tohoto výrazu v odkazovací funkci došlo ke ztrátě paradigmatu. Opět se tedy (i s ohledem na spornou implikovatelnost nominativu) nabízí hodnotit tento výraz jako **částici strukturující text**.¹⁴

Alternativně jako předložka nebo spojka (či adverbium) se kromě základní substantivní platnosti chová výraz *místo*; v relátorové funkci je v gramatikách obvykle hodnocen jako předložka (s genitivem):¹⁵

(47) *Veřejní činitelé i novináři [...] vcelku běžně používají pro oslovení seniorů termín důchodce, tedy člověk, který už od společnosti jen bere, místo senior, tedy člověk, který po období, kdy přispíval do systému, dospěl do stáří a potřebuje více péče.*

(48) *Ale my dívky byly jsme bity, přesešávaly-li jsme několikrát, dělaly-li jsme pod lavicí z papíru konika, udělaly-li jsme v sešitu kaňku, napsaly-li jsme na tabuli jota místo ypsilon.*

(49) *Podat jí mléko místo léku nebo číst šátek místo šálek a slánka místo slanina, to byly některé z krotších omylů, jichž jsem se dopouštěl sám.*

Zde: *jota místo ypsilon* = ‚jota, a ne ypsilon‘ (konj.) / ‚jota za ypsilon‘ (prep.). První interpretace obou příkladů svědčí pro spojkovou roli výrazu, druhá pro předložkovou. Nominativ zde opět není výrazem *místo* implikován, uplatňuje se jako neutrální forma bez kategoriální sémantiky (srov.: *Místo do školy tedy zamířila k autu* = *nezamířila do školy, ale k autu / zamířila ne do školy, ale k autu* – bez implikace a manifestace nominativu; toto užití

¹⁴ Znovu zmiňuji přínos Mgr. Hany Prokšové, pracovnice Ústavu pro jazyk český AV, v. v. i., písemně formulovaný v podkladech ke zkoušce v rámci doktorského studia na FF UK Praha v reakci na mou přednášku o prepozicích. Její dobrá úvaha se týkala právě především hypotetických českých předložek *viz, srov.*

¹⁵ Opět jde o struktury odpovídající Trávníčkovým příkladům *slovo ryba*, resp. poukazům k běžné elizi substantiva předcházejícího nominativu jmenovacímu – *řikají mu Jan* = *(na)dávají mu jméno Jan*.

je např. v SSČ hodnoceno jako adverbialní).

Nominativ (jmenovací) je alternativním pádem po sekundárních předložkách¹⁶ typu *k problému, k tématu, ve věci*, jež mají základní vazbu nenominativní. V těchto strukturách prošlo první substantivum původní přístavkové konstrukce slovnědruhovou konverzí:

(50) *To si uvědomuje i ministerstvo školství a k problému šikana připravuje metodický materiál.*

(51) *Ještě jednou k problému Jindřich Plachta, Vlasta Burian etc.*

(52) *Otec se vrací k tématu cikáni.*

(53) *Čekají je sice vyučovací hodiny, ty ale budou přetvořeny právě k tématu divadlo.*

(54) *Dvanáctého října loňského roku vydal Evropský soud pro lidská práva rozsudek ve věci Adamiček proti České republice.*

(55) *Ve věci Bata bylo vydáno rozhodnutí o zastavení řízení pro neodstranění nedostatků.*

3 Soustava (hypotetických) předložek, jejich variantních pádových vazeb a významů

Pokud zůstaneme u předpokladu, že výrazy typu *à la, kontra* jsou předložkové, jak soudí většina zdrojů (a jak dosud uvažoval i autor tohoto příspěvku), bylo by jejich významové vytižení následující:

Předložka	Vazební pády	Význam a pád, který ho spoluvyjadřuje						
		místní	časový	způsobový	zřetelový	příčinný	účelový / důsledkový	podmínkový / přípustkový
à la / a la	1			1			1	
ad	1				1			
contra	1			1	1			
in	1	1						
kontra	1			1	1			
k otázce	2 (1)				2 (1)		2 (1)	
k problému	2 (1)				2 (1)	2 (1)	2 (1)	
k tématu	2 (1)				2 (1)	2 (1)	2 (1)	
místo	2 (1)	2 (1)	2 (1)	2 (1)				
srovnej / srov.	4+7 (1)			4+7 (1)	4+7 (1)		4+7 (1)	
versus	1				1			
ve věci	2 (1)				2 (1)	2 (1)		
via	1	1		1				
viz	4 (1)	4 (1)						

4 Závěr

Vzhledem k relativitě dosud vyslovených úsudků musím zopakovat mnohokrát formulovanou otázku, v úvodu tohoto příspěvku nevyslovenou, ale tomuto závěru

¹⁶ Ve shodě s MČ2, PMČ aj. hodnotí krom dalších tyto analytické výrazy jako víceslovné spojky i R. Blatná.

příslušející: zda je slovní druh imanentní kategorií jazyka, nebo jen vhodným prostředkem jeho popisu. V AGSČ jsem po mnoha úvahách zvolil první možnost: slovní druh je inherentní jazykovou kategorií.

Přesto jsem se v textu mnohokrát jasnému slovnědruhovému hodnocení vyhnul prostřednictvím výrazů relátor, textový operátor/orientátor, prenominativní výraz apod. Navzdory problematičnosti kategorických soudů se dosud domnívám, že slovnědruhá struktura vyvěrá z podstaty jazyka.

Hodnocení prenominativních výrazů jako předložek naráží na teoretický problém – zda je v češtině taková situace přípustná. Zda avizo/signalizace nominativu v pozici, kde se primárně nevyskytuje, nesvědčí spíše pro úlohu a platnost částic.

Výrazy *kontra*, *versus*, *à la* / *a la* lze patrně (mimo citátové frazémy) podle sémantickosyntaktického charakteru spojení, tedy podle kontextu vč. lexikálního osazení pozic hodnotit dvěma způsoby: s výhradou zmíněnou výše buď tradičně jako předložky (*Kramerová versus Kramer = Kramerová proti Kramerovi; populismus a la ODS = populismus podle ODS*), nebo výstižněji, adekvátněji jako **spojky souřadící** (*Šalda versus Peroutka = Šalda a / a nebo Peroutka; kuře à la bažant = kuře jako bažant; literatura kontra politika = literatura a / a nebo politika*).

Výrazy *in*, *ad*, *via* lze (opět mimo citátové frazémy) klasifikovat jako předložky, zejména první dva ale vzhledem k textovým rolím spíše jako **částice strukturující text**.

České výrazy *viz*, *srovnej* (*srov.*) v sekundárních slovnědruhových funkcích je možno hodnotit jako předložky, ale s následujícím nominativem se zdá vhodnější vnímat je opět jako **částice strukturující text**, textové orientátory.

Český výraz *místo* lze v druhotné funkci před substantivem (sekundárně v nominativu) hodnotit jako prepozici, nebo s přihlédnutím k pádové nezávanosti jako **spojku souřadící** – tuto klasifikaci považujeme v konkurenci ostatních za vhodnější.

LITERATURA:

BLATNÁ, R. (2006): *Víceslovné předložky v současné češtině*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny.

CVRČEK, V. a kol. (2010): *Mluvnice současné češtiny I. Jak se píše a jak se mluví*. Praha: Karolinum.

Český národní korpus – SYNv7. Praha: Ústav Českého národního korpusu FF UK, 2018. Dostupný online na adrese: <<http://korpus.cz/>>.

ESČ: KARLÍK, P – NEKULA, M. – PLESKALOVÁ, J. (eds.) (2002): *Encyklopedický slovník češtiny*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny.

KARLÍK, P – NEKULA, M. – RUSÍNOVÁ, Z (eds.) (1996): *Příruční mluvnice češtiny*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny.

MČ 2: KOMÁREK, M. – KOŘENSKÝ, J. – PETR, J. – VESELKOVÁ, J. (eds.) (1986): *Mluvnice češtiny, 2: Tvarosloví*. Praha: Academia.

RUŽIČKA, J. a kol. (1966): *Morfológia slovenského jazyka*. Bratislava: VSAV.

SSČ: MEJSTRŮK, V1., ed. (2003): *Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost: s Dodatkem Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy České republiky*. Praha: Academia.